

پیکخته‌وهی خالیگ له میژووی دهسه‌لاتی سانه‌کانی هه‌ورامان

کیله نووسراوی زلیخا کچی به‌ه‌رام سولتان له باقلاوا

نووسین و ئاماده‌کردن: ئیره‌ج و موحه‌مه‌د (سه‌لام) مورادی - سنه، پاییزی ۱۳۹۶

هه‌ورامان وه‌کوو ده‌قه‌ریکی جوغرافیایی و زاراوه‌یه‌کی جیاواز ده‌که‌ویته دیوی دوو سنووری باشوور و پۆژه‌ه‌لاتی کوردستان له نیوان پاریزگاکانی سنه، کرماشان و هه‌له‌بجه. ئەم ناوچه‌یه دابه‌ش بووه به سه‌ر هه‌ورامانی ته‌خت، له‌هون، شامیان و په‌زاو. ناوه‌ندی به‌شی ته‌خت شارۆچکه‌ی هه‌ورامانی ته‌خت، له‌هون شارۆچکه‌ی نه‌وسوو، شامیان (که‌مه‌ره) ئاواپی دزلی و هه‌روه‌ها به‌شی په‌زاو ده‌بیته ئاواپی په‌زاو. به‌ گویره‌ی میژووی هه‌ورامان، یه‌که‌م ده‌سه‌لاتداری خۆجیپی هه‌ورامان به‌همه‌ن کورپی به‌لووی هه‌ورامی بووه که سالی ۳۹۳ کۆچی بنه‌مای شیوه ده‌سه‌لاتداریه‌کی خۆمالی دامه‌زراندوووه و سالی ۴۴۵ کۆچی له شوینی ئیسته‌ی هه‌ورامانی ته‌خت قه‌لای فه‌رمانه‌روایی و فه‌رمانگه‌یی دروست کردوووه^۱، هه‌ر بۆیه ئیستا‌که‌ش ئەو ئاواپی به‌ هه‌ورامانی ته‌خت ده‌ناسریته‌وه. گه‌رچی ئەو ئاواپی یه‌کیک له ئاواپی شاخاوی و ناهه‌مواره‌کانی ناوچه‌ی هه‌ورامانه و پاشگری ته‌خت، ته‌نیا مه‌به‌ستی له شوینی ته‌خت و تاجی هوکمرانییه. تا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی ۱۲ کۆچی ناوه‌ندی [هیز و ده‌سه‌لاتی هاوبه‌شی] سه‌رجه‌م هه‌ورامان [و ته‌نانه‌ت جارجاره‌ شاره‌زوور و که‌لاته‌رزانی،] قه‌لای هه‌ورامانی ته‌خت بووه^۲، دواتر ئەم فه‌رمانه‌روایی خۆجیپی دابه‌ش بووه و حاکمه‌کانی له سنی شوینی هه‌ورامانی ته‌خت، له‌هون و شامیان نیشته‌جی بوون.

ئوه‌یه‌که به‌روونی له خوینده‌وه‌ی میژووی ناوچه‌ی هه‌ورامان و ئه‌رده‌لانه‌کاندا به‌رچاو ده‌که‌ویت، گرینگایه‌تی ناوچه‌ی هه‌ورامانه به‌تایبه‌ت له سه‌ده‌ی ۱۰ کۆچی که بووه‌ته جی سهرنج و بایه‌خی هه‌ر دوو حکومه‌تی سه‌فه‌وی و عوسمانی^۳. هه‌ر دوو نیمچه‌ده‌سه‌لاتی بابان و ئه‌رده‌لان و هه‌لکه‌وتنی سانه‌کانی هه‌ورامان له ناوه‌راستی ئەم دوو ده‌سه‌لاته، هه‌روه‌ها شاراوپی و پاریزراوی ده‌سه‌لاتی قه‌لای هه‌ورامان به‌هۆی باری جوغرافیایی، گرینگایه‌تی هه‌ورامانی زیاتر نیشان داوه. به‌ جوړیک لای سه‌فه‌ویه‌کان به‌رده‌وام ده‌سه‌لاتی هه‌ورامان هاوسه‌نگیه‌ک بووه بۆ دامرکانی سه‌رکه‌شی ئه‌رده‌لانه‌کان و ته‌نانه‌ت له دیوی دیکه‌شه‌وه په‌ناگه‌ی والیه‌کانی ئه‌رده‌لان بووه له ده‌ست هیزشی حکومه‌تی ناوه‌ند.

له ریزبه‌ندی بلووک و ناوچه‌کانی ئه‌یاله‌تی ئه‌رده‌لان که کتییی تاریخی مه‌ردۆخ دایناوه، له ۲۸ بلووک و لایه‌تی ئه‌رده‌لان هه‌ورامان به‌ سنی بلووک جیاواز ناو براوه: له‌هون، که‌مه‌ره و هه‌ورامان ته‌خت. دواتر [واتا کۆتایی ده‌سه‌لاتی قاجاره‌کان تا سه‌رده‌می په‌هله‌وی یه‌که‌م] هه‌ندی گۆرانکاری به‌سه‌ر سنووره‌کاندا هاتوووه و هه‌ورامیه‌کان بوونه‌ته بلووک هه‌ورامانی ته‌خت (له‌گه‌ل که‌مه‌ره و پالنگان)، له‌هون، ژاوه‌رو^۴ [و په‌زاو (له‌گه‌ل سه‌رجه‌م ناوچه‌ی کورده‌ویز و که‌لاته‌رزانی)]. دیاره که ئەم دابه‌شکارییه هی پیش ساله‌کانی ۱۳۱۰ هه‌تاوییه که هیشتا ده‌سه‌لاتی جافرسانی له‌هون

^۱ میژووی هه‌ورامان، لاپه‌ره‌ی ۲۸۳ - ۲۸۵.

^۲ ئەدوایی، (بازخوانی رقم‌های سلاطین هورامان در حکومت صفویه)، لاپه‌ره‌ی ۲.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه

^۴ تاریخی مه‌ردۆخ، به‌رگی ۲، لاپه‌ره‌ی ۵۱ و ۵۲.

نه‌پروخواوه.° پاش هه‌لوه‌شانده‌وهی سیستمی ئه‌یاله‌تی ئیران و نه‌خشه‌پریگای ئاماده‌کاری بۆ پروژهی (اصلاحات ارضی) و نه‌مانی ریکخستنی کونی ده‌سه‌لاته‌ خوجییه‌کان، دیسان گۆرانکاری بته‌رته‌ی به‌ سهر سنووری ناوچه‌کاندا هاتووه و سیستمی شارستان، به‌خش و (دهستان) داهاتووه. بۆ نمونه، شارستانی سنه، به‌خشه‌کانی (کامیه‌ران، مهربان، ره‌زای، سه‌قز و هتد)، به‌خش‌ی ره‌زای بریتیه‌ له‌ دهبه‌خشه‌کانی که‌لاته‌رزان، ژاوه‌رۆ و هه‌ورامانی ته‌خت. شارستانی کرماشان، به‌خشه‌کانی (پاوه، جوانپۆ و هتد) و ناوچه‌ی له‌وێن دهبه‌خشه‌کانی بووه‌ سهر به‌ به‌خش‌ی پاوه.^۶

تبیینی: له‌م وتاره‌ هه‌ول دراوه‌ که‌ هه‌ندی زانیاری زیاتر و تازه‌تر بخریته‌ سهر که‌شی ژیان و سه‌رده‌می یه‌کیک له‌ سانه‌کانی هه‌ورامان، به‌هه‌رام سولتان.

پیشینه‌یه‌کی کورت له‌ سانه‌کانی هه‌ورامان^۷

فرمان‌په‌وایی سانه‌کانی هه‌ورامان له‌و کاته‌وه‌ ده‌ست پێ ئه‌کات که‌ شیخ جه‌لاله‌دین غازی سالی ۳۹۳ کۆچی به‌همه‌ن کۆری به‌هلوی هه‌ورامی ده‌کاته‌ که‌یخوادی ئه‌و ناوچه‌یه‌ی هه‌ورامان که‌ تیندا نیشته‌جی بووه. دوا‌ی که‌یخوادی به‌همه‌ن تا سالی ۸۴۸ کۆچی به‌هۆی ئه‌نجومه‌نی خه‌لکی هه‌ورامانه‌وه^۸، که‌یخوادی و حاکمه‌کانی هه‌ورامان ده‌ست‌نیشان کران. سه‌ره‌تا ئه‌م که‌یخوادی و حاکمانه‌ نازناویان ئه‌میر و به‌گ ناوبانگیان هه‌بووه. له‌ سه‌رده‌می حوکمرانی ئه‌میر سوله‌یمان (۶۹۹-۸۴۸ کۆچی)، به‌هلوی به‌گی ئه‌رده‌لان والی سنه‌ هیزش ده‌کاته‌ سهر هه‌ورامان و داگیری ده‌کات.^۹ سالی ۸۴۸ کۆچی شا ته‌هماسبی سه‌فه‌وی که‌سیکی ناودار له‌ هه‌ورامان به‌ ناوی به‌هه‌رام میرزا هه‌لده‌بژیریت به‌ حاکم و بۆ یه‌که‌م جار له‌ لایه‌ن حکومه‌تی ناوه‌ند فرمان‌په‌وایی خوجییه‌ی هه‌ورامان به‌فه‌رمی ده‌ناسریت و ناوی حاکمه‌که‌ی له‌ ده‌فته‌ری ده‌ربار ده‌نووسریت. به‌هه‌رام میرزا ده‌بیته‌ که‌سایه‌تیه‌کی خۆشه‌ویست و پیزدار لای شا ته‌هماسبی سه‌فه‌وی. ده‌رباری سه‌فه‌وی بۆ ئه‌وه‌ی که‌ نازناوی حاکمه‌کانی هه‌ورامان به‌یینه‌ی هاوناستی سه‌رۆکی قزلباشه‌کان، ئه‌میر ده‌گۆریت و ده‌یکات به‌ به‌گ. به‌م شیوه‌یه‌ به‌هه‌رام میرزا به‌گ ده‌بیته‌ فرمان‌په‌وایی خوجییه‌ی و په‌سه‌ندکراوی حکومه‌تی ناوه‌ند له‌ ناوچه‌ی هه‌ورامان. له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ ده‌بیته‌ زاوای بته‌ماله‌ی حاکمی لورستان، ئه‌لاوێردیخانی لور. له‌ سه‌رده‌می سوله‌یمان به‌گ (۹۹۵-۱۰۳۲ کۆچی کۆچی) کۆری به‌هه‌رام میرزا به‌گ قه‌لای هه‌ورامان له‌ لایه‌ن خان ئه‌حمه‌د خانی ئه‌رده‌لان‌وه‌ داگیر ده‌کریت. هه‌ر له‌و سه‌رده‌مه‌دا عه‌باسقولی کۆری به‌هه‌رام میرزا به‌گ له‌ شه‌پی نیوان عوسمانی و سه‌فه‌ویه‌دا به‌فرمانده‌بی خالۆی، شاه‌ویردی خانی دووه‌م، ده‌توانیت پاله‌وانیه‌تیه‌کی بی‌وینه‌ بخولقییت و شا عه‌باسی سه‌فه‌وی بانگی ده‌کات بۆ ده‌ربار و فه‌رمانی فه‌رمی فرمان‌په‌وایی هه‌ورامان له‌گه‌ل به‌خشینی باج تا کۆتایی ده‌سه‌لاته‌که‌ی پێ ده‌به‌خشیت. هه‌روه‌ها به‌رامبه‌ر به‌ هه‌لوێستی عوسمانیه‌کان که‌ نازناوی پاشا ده‌به‌خشن به‌ سه‌رۆک هۆزه‌کان جاف، حکومه‌تی سه‌فه‌ویه‌ش نازناوی سولتان^{۱۰} ده‌به‌خشیت به‌ حاکمه‌کانی هه‌ورامان.

° هه‌مان سه‌رچاوه، لاپه‌ره‌ی ۷۳ تا ۷۸، هه‌روه‌ها وتاری (برجسته‌ترین سلطاب اورامان: جافسان)، له‌ ماله‌په‌ری (نوسود یانه): <http://nawsud.persianblog.ir/post/۴/>

^۶ په‌زمارا، (فره‌نگ جغرافیای ایران)، به‌رگی ۵، لاپه‌ره‌ی ۲۰۳.

^۷ ئه‌م پیشینه‌یه‌ کورتکراویکه‌ له‌ ناوه‌رۆکی کتیبی تاریخی هه‌ورامان، نووسه‌ر: مه‌لا عه‌بدوڵا قازی هه‌ورامان ناسراو به‌ شه‌یدا وه‌رگیراوه. ئه‌لبه‌ت له‌و شوێنانه‌ وا سوود وه‌رگیراوه‌ له‌ سه‌رچاوه‌کانی تر، ناوێشانی سه‌رچاوه‌که‌ له‌ ژیرنوسدا هاتووه.

^۸ شواری قبیله‌ایی اورامان

^۹ هه‌ندی سه‌رچاوه‌ باس له‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ ناوچه‌ی هه‌ورامان له‌ سه‌رده‌می بابلوولی ئه‌رده‌لان (۷۸۴-۸۲۸ کۆچی) ملکی که‌سیک بووه‌ به‌ ناوی به‌همه‌ن کۆری بابلوول. (شیرین ئه‌رده‌لان، خاندان کرد اردلان در تلافی امپراطوریهای ایران و عثمانی، لاپه‌ره‌ی ۲۴۶)

^{۱۰} له‌ شیوه‌زاری هه‌ورامی و له‌ناو قسه‌ی هه‌ورامیه‌کاندا سولتان گۆرپه‌راوه‌ به‌ سان. (تاریخی مه‌ردۆخ، به‌رگی ۲، لاپه‌ره‌ی ۷۳)

عہباسقولی سولتان (۱۰۴۱-۱۰۷۵ کوچی) سنی کوری بووہ: بہہرام، موحمہمد و سولہیمان. دواتر بہہرام سولتان (۱۰۷۵-۱۱۰۴ کوچی) دہبیتہ جیشینی و فرمانرہوایی ہہورامان و تہنانتہ ناوچہی شارہزووریش دہکات. ہہرودہا حوکمی ناوچہکانی کہمہرہ، کورہویز و کہلاتہرزانیش دہسپیزدریت بہ موحمہمد بہگ.

فہرمانیک لہ لایہن شا سولہیمانی سہفہوی بؤ بہہرام سولتانی ہہورامان:

آن کہ امارت و حکومت پناہ نظاما ایالت و الحکومہ [چند کلمہ ناخوانا] پادشاہانہ سرافراز گشتہ، بدانند کہ در این وقت، رایات نصرت عنایات جاہ و جلال بہ عنایت نوالجلال [یک کلمہ ناخوانا] پاوہ، محال جاف و حاکم [یک کلمہ ناخوانا] بہ شرف خاک بوسی آستان مروت ارکان مشرف و [یک کلمہ ناخوانا] شاہانہ [چند کلمہ ناخوانا] امارت پناہ و ریش سفیدان آن از روی امیدواری در عالم اخلاص کیش بہ دربار خلافت مدار علیہ عالیہ صفویہ تمامی جمعیت خود را از سوارہ و پیادہ برداشتہ در سر پل رودبار^{۱۱} بہ اردوی ظفر نیروی معلا ملحق و بہ شرف خاک بوسی عتبہ سدرہ مرتبہ مشرف شدہ و خود را مورد مراسم و انواع نوازشات خاقانی سازند و قدغن و لازم شمردہ در عہدہ شناسند. تحریرا شعبان المعظم ۱۱۰۰ھ^{۱۲}

بہہرام سولتان دہ کوری بووہ و ہہر بؤیہ لہسہر دہسہلات و جیشینی ناکوکی دہکہویتہ نیوان بنہمالہکہی. سولہیمان پاشای بابان بہم ناکوکیہ دہزانیٹ و ہیرش دہکاتہ سہر ناوچہکہ. لہو ہیرشہدا سہقز و مہریوان و ہہورامان داگیر دہکریٹ. خان ئہحمہد خانی دووہم والی ئہردہلان، داوای یارمہتی دہکات لہ حکومہتی ناوہند. سپای روستہم خان و عہباسقولی خانی قاجار دینہ ناوچہکہ و لہ دہشتی مہریوان بابانہکان شکست ئہدہن، پاشان عہباسقولی قاجار ہوکاری گرژی و داگیرکاریہ کہ لہسہر حاکمی ہہورامان دہزانیٹ. ہہر بؤیہ قاسم سولتان کوری بہہرام سولتان بہرہو دیوی شارہزوور ہہلدیت و سہرنجام سالی ۱۱۱۰ کوچی بہ دہستی عہباسقولی قاجار دہکوژریت. گویاہ شا سولہیمانی سہفہوی کاتیک ہہوالی کوژرانی قاسم سولتان دہبیستیت، زور ئہشلہژیت. ہہر بؤیہ عہباسقولی خانی قاجار لہ ئہسفہہان لہ سیدارہ ئہدات.

حوکمی فرمانرہوایی موحمہمد قاسم سولتان لہ لایہن شا سولہیمانی سہفہوی:

حکم جہان مطاع شد. آن کہ بنا بر شفقت بیغایت شاہانہ [چند کلمہ ناخوانا] محمد قاسم سلطان از ابتدای چہار ماہہ قویٹیل امارت و الکای اورامان را کہ بہ دستوری در وجہ مرحوم بہرام سلطان والد او مقرر بودہ باشد، مرحمت فرمودیم کہ نواحی امیر مزبور [یک کلمہ ناخوانا] آن قیام و اقدام نمودہ، در نظم و نسق الکا و آراستگی و دفع و رفع مخالفین مساعی جمیلہ بہ ظہور رساندہ و شایستگی حسن خود را ظاہر سازد و نوعی سلوک نماید کہ ہمگی رعایا و برایا از حسن سلوک او راضی و شاکر بودہ، در جمیع مواد دعاء خیر جہت ذات اقدس نواب کامیاب ہمایون حاصل گردد. دانایان و ریش سفیدان و ارباب و اہالی و رعایا و ایل و الکای مذکور، امارت پناہ مومی الیہ را حاکم و تیولدار بالاستقلال و الانفراد خود دانستہ، اطاعت و انقیاد او را لازم شمردند و از سخن صلاح چون او کہ مقرون بہ صلاح دولت ابد مدت باشد، بیرون نروید. مستوفیان عظام، رقم این عطیہ را در دفاتر خلود ثبت نمودہ، از شایبہ تغیر و تبدیل مصون و محروس شناسند و تیول نامچہ بہ قیود لازمہ نمودہ نمایند و در عہدہ دانند. تحریرا فی جمادی الثانی سنہ ۱۱۰۳ھق.^{۱۳}

پاش کوژرانی قاسم سولتان تا سالی ۱۱۶۱ کوچی حکومہتی ناوچہی ہہورامان دہستاودہست بہ ئہستوی کورہکانی دیکہی بہہرام سولتانہوہ بووہ. بؤ نمونہ سالی ۱۱۳۴ ئیسماعیل سولتان حاکمی فہرمی بووہ.

حوکمی فرمانرہوایی ئیسماعیل سولتان کوری موحمہمد قاسم سولتان لہ لایہن شا سولتان حوسہین سہفہوی:

^{۱۱} ناوایی روار لہ ہہورامان

^{۱۲} ئہدوایی، (بازخوانی رقمہای سلاطین ہورامان در حکومت صفویہ)، لاپہرہی ۳.

^{۱۳} ہہمان سہرچاوہ.

حکم جهان مطلع شد. آن که بنا بر شفقت بیغایت شاهانه و مرحمت بینهایت پادشاهانه درباره امارت و حکومت پناه میدارد. اسماعیل سلطان ولد قاسم سلطان از ابتداء سه ماهه لوی‌ئیل، حسب الاستدعای عالیجاه بیگریگی کردستان، مشارالیه را به رتبه امارت الکای اورامان سرافراز و آنچه به هر جهت در ازاء حکومت آنجا در وجه حاکم سابق مقرر بوده، در وجه امارت پناه و مومی الیه عنایت و مرحمت فرمودیم که چنانچه باید و شاید و از کاردانی و سپاهیگری او سزد. با [یک کلمه ناخوانا] و لوازم آن قیام و اقدام نموده، دقیقه فوت و فروگذاشت ننماید. و در نظم و نسق الکای مزبور و آراستگی قشون مقرر و تنبیه و تأدیب دزد و قطاع الطریق و اجامره و اوباشی و دفع و قلع متمردين و اعادی دین مبین، مساعی جمیله به منصفه ظهور بررسانیده، حسن سعی و اهتمام خود را در هر باب مدیون کامیاب همایون ما ظاهر سازد و با رعایا و برایا وجه احسن سلوک نموده، دعای خیر جهت ذات اقدس و وجود مقدس حاصل نماید. غازیان و کنددایان و رعایا و ارباب و اهالی و جمهور سکنه و متوطنین الکای مزبور امارت پناه مومی الیه را حاکم و تیولدار بالاستقلال و الانفراد خود دانسته، اطاعت و انقیاد او را واجب و لازم شناسند و از سخن و صلاح حسابی او که مقرون به صلاح دولت ابد مدت باشد، بیرون نروند. مستوفیان عظام کرام دیوان اعلی، رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت نموده، از شایبه تغییر و تبدیل، مصون و محروس شناسند و تیول نامچه را به قیود لازمه مسود و هر گاه در عرض مدت یک سال به تیول نامچه نگذراند، آنچه به علت تیول و همه ساله و مقرری بازیافت ننموده باشد، به اسم او مسترد و حواله و بازیافت نمایند. تحریرا شهر [...] ۱۱۳۴ هـ^{۱۴}

[پاش ئیسماعیل سولتان] به هرام سولتانی دووم کوری به هرام سولتانی یه کهم سالی ۱۱۶۱ له لایه ن حکومتی ناوهند فرمانی حوکمرانی بؤ مؤر ده کریت. به هرام سولتانی دووم که سایه تیه کی جیی ریز بووه بؤ والی ئه رده لان، حه سه نه لی خان. له هیز شیک که سپای زهنگه نه دهیکه نه سهر حکومتی ئه رده لان، هیزی به هرام سولتان به رگریه کی پالوانانه دهکن و شکستیان ئه دهن.

سالی ۱۱۶۷ کوچی خالید سولتان کوری به هرام سولتانی دووم ده بیته حاکم، به لام سالی ۱۱۷۰ له میوانیه کی سوله یمان پاشای بابان به شیوه یه کی ناجوانمیزانه له شاره زورر ده کوژریت و پاشای بابان که سینک به ناوی حه یدهر بهگ له قه لای هه ورامان دانه نیت. حه یدهر بهگ یه کهم حاکمی بیانی هه ورامیه کان بووه که ته نیا شه ش مانگ به سه ریاندا فرمانر هوائی کردوه و هه ره و ساله دا به دهستی موحه مه د بهگ برای خالید سولتان ده کوژریت. ئینجا حکومتی سه فهویه فرمانی فرمانر هوائی بؤ رها سولتان (۱۱۷۰-۱۱۹۷ کوچی) کوری حه سین بهگ کوری به هرام سولتانی یه کهم ده نیریت. پاش رها سولتان نا کوکیه کان له نیوان به رهی کوره زاکانی به هرام سولتانی یه کهم دست پین دهکات و بنه مای جیابوونه وهی هه ورامان تهخت له لهؤن دانه ریژریت و دوی دوره ی یوسف سولتان (۱۱۹۹-۱۲۲۳ کوچی)^{۱۵} لهؤن و هه ورامان تهخت دهن به دوو دهسه لاتداری جیاواز [و تا کوتایی دهسه لاتی جافرسانی لهؤن دریزه ی هه بووه. رژی ۱۴ شهعبانی سالی ۱۳۵۰ کوچی به رامبه ر به ۳ پووشپه ری ۱۳۱۰ فرماندهی سه ربازی رهاخان، سه رتیب عه لیشا هیرش دهکاته سهر ناوچه ی لهؤن و ناوچه که داگیر دهکات و کوتایی به دهسه لاتی ۹۵۷ ساله ی سانه کانی هه ورامان دیت].^{۱۶}

^{۱۴} هه مان سه رچاوه

^{۱۵} سه رچاوه کانی میژووی هه ورامان حوکمرانی یوسف سولتان ۱۱۹۹ تا ۱۲۲۳ کوچی نووسیوه، به لام به پینی تهخته به ردینه نووسراوه که ی مزگه وتی زاوه ره له ناوچه ی لهؤن، له سه ره ئه رکی یوسف سولتان سالی ۱۱۹۳ کوچی ئه م مزگه وته نوژهن ده کریته وه. که واته له وانه یه یوسف سولتان پیش ۱۱۹۳ بووه ته حاکم. (سه رچاوه ی به رده نووسراوه که: <http://haneberchem.mihanblog.com/post/106>)

^{۱۶} تاریخی مه ردوخ، بهرگی ۲، لاپه رهی ۷۲ تا ۷۵: هه ره له و ساله دا نزیکه ی ۴۰۰۰ کهس له خان، سه رۆک، که یخودا و پیواوماقوولانی هه ورامان، مه ریوان، جوانرۆ، رهازان، باوه جانی و شوینه کانی تر ده سته سه ره ده کرین و به ره و گرتووخانه کانی شاره کانی ئیران ده یان به ن. ئیستا که ش لای به سالچوان ئه و ساله به سال به گزاده گیران ده ناسریت.

کيله نووسراوهکانی باقلاوا

بنه‌رته‌ی باقلاوا ده‌گه‌رپته‌وه بۇ پيش سهرده‌می بانگه‌وازی بنه‌ماله‌ی شیخ زه‌کریاییه‌کان له ناوچه‌که که ده‌کاته پيش سهدی ۸ و ۹ کۆچی. گۆرستانی باقلاوا له دوو به‌ش پینک هاتوو: به‌شی زیاره‌تانی ئاوابی و به‌شی غه‌ریوان. وه‌ک له وشه‌ی غه‌ریواندا دیاره، به‌شی غه‌ریوان زۆرتر گۆری که‌سانیک بووه که خه‌لکی باقلاوا نه‌بوون. به‌سالآچوووه‌کان ده‌گپنه‌وه که به‌هۆی چالاکی خانه‌قای نه‌قشبه‌ندی باقلاوا،^{۱۷} سهرده‌مانی زوو خه‌لکی ده‌وروبه‌ر له دور و نزیک سهردانی باقلاوایان کردوو و زۆر جار خه‌لک له ده‌ست برسپه‌تی، شه‌ر، بیکه‌سی و بیده‌ره‌تانی په‌نایان بردوووه‌ته به‌ر خانه‌قا و ماوه‌یه‌ک له‌وی ماونه‌ته‌وه. گوايه دوا‌ی ساله‌کانی ۱۳۰۰ کۆچی چه‌ند وشکه‌سالی و قات‌وقریه‌ک له ناوچه‌که‌دا بووه‌ته هۆی مردنی خه‌لکی زۆر له سنووری ئاوابی باقلاوا. به‌جۆریک ده‌گپنه‌وه که یه‌کیک له رپته‌رانی خانه‌قا، شیخ مه‌عرووف کوری شیخ عبدالاحد، به‌خه‌لکه‌که‌ی گوتوو که ئه‌رکی سهرشانی خه‌لکی ناودئ باقلاوايه که تهرمی هه‌موو ئه‌و که‌سانه‌ و له ناو خاکی باقلاوا‌دا که‌وتوو که له زیاره‌تانی غه‌ریوان بیننن.

به‌شی زیاره‌تانی ئاوابی که به‌ ناوخزنه‌کان ده‌ناسریت، تاییه‌ت بووه به‌ مردووانی ناودئ و یا ئه‌وانه‌ی که وه‌سپه‌تیان کردوو له‌وی بیننن.^{۱۸} ئه‌وه‌یکه به‌سالآچوووه‌کان ده‌گپنه‌وه گوايه له به‌شی پشت که‌له‌وه‌ر بناوچ که ده‌که‌ویته به‌شی خوارووی زیاره‌تانی ناوخزنه‌کان سئ گۆر هه‌بوون که کيله‌کانیان له‌گه‌ل ئه‌وانی تر جیاواز بووه و خه‌لک به‌چاوی ریز و حورمه‌ته‌وه سه‌یریان کردوو. هه‌رچه‌ند به‌هۆی کۆنبوونی گۆره‌کان، دواتر کیلی ئه‌م گۆرانه داراونه‌ته‌وه و شکاون و له ده‌وروبه‌ری گۆره‌کان دا‌که‌وتوون.

سالی ۱۳۶۰ هه‌تاوی ئه‌م کیلانه کۆ ده‌کرپنه‌وه و ده‌گوازرپنه‌وه بۇ به‌ره‌یوانی مزگه‌وتی ئاوابی و ده‌شۆردرین و خاوین ده‌کرپنه‌وه.

بنه‌ماله‌ی شیخه‌کانی باقلاوا ده‌گپنه‌وه که به‌ردی لاوانه و کیل و گۆریچه‌ی گلکزی شیخ عبدالاحد کوری شیخ حسه‌ینه سوور باقلاوا^{۱۹} کاتی خۆی له کیوی کوچکه‌سووری پشت‌سه‌ر ئاوابی ئه‌ویه‌نگ له ناوچه‌ی ژاوه‌رۆ بوی هاتوو. ئه‌وکاته پیوه‌ندی خزمایه‌تی له نیوان شیخانی ئه‌ویه‌نگ و باقلاوا هه‌بووه و یه‌کیک له هاوسه‌ره‌کانی شیخ عبدالاحد خه‌لکی ئه‌ویه‌نگ بووه و کچی شیخ عبدالاحدیش هاوسه‌ری یه‌کیک له شیخه‌کانی ئه‌وی بووه.

تاییه‌تمه‌ندی و ناوینشانی کیله‌کان:

- **کیلی یه‌که‌م:** له ناو خه‌لکی ئاوابی به‌ کیلی که‌نیشکه‌که‌ی سولتان هه‌ورامان ئه‌ناسریت. ئه‌م کیله یه‌که‌پارچه بووه و ئیسته‌ دووله‌ت بووه. به‌شی سهره‌وه‌ی قووج کراوه‌ته‌وه و گۆشه‌داره و به‌شی خواره‌وه‌ی که ده‌که‌ویته نیو گله‌وه ده‌ست لی نه‌دراوه. ده‌وروبه‌ری به‌شی ناوه‌راسته‌که‌ی نه‌قش و گۆل کراوه و به‌ چوار دپر ناوینشانی مردوووه‌که نووسراوه: *بقاء الله. هنا قبر المرحومه المغفوره المبروره. زليخا خانم بنت المرحوم بهرام. سلطان اورامان متوفى فى. سنة الف و مائه و احدى و تسعين ۱۱۹۱ [قمری]*

- **کیلی دووه‌م:** به‌پیتی ره‌نگی به‌رده‌که و پووشاوی نووسراوه‌کانی، به‌ردی ئه‌م کیله کۆنتر دیاره و وشه‌کانی به‌جوانی ناخوینرپنه‌وه. ئه‌م کیله یه‌که‌پارچه بووه و چه‌ند له‌ت بووه و ئیسته‌ سئ له‌تی ماوه و به‌شیکی دیار نییه. له‌رۆی چه‌ند وشه‌یه‌ک که پیوه‌ی ماوه و ده‌خوینرپنه‌وه دیاره کیلی پیاویک بووه: *هنا قبر المرحوم المغفور*

^{۱۷} میژووی دروست کردنی ئه‌م خانه‌قایه ده‌گه‌رپته‌وه بۇ نیوان ساله‌کانی ۱۲۷۱ تا ۱۲۷۷ کۆچی و به‌ یه‌که‌م خانه‌قای نه‌قشبه‌ندی رۆژه‌لاتی کوردستان ده‌ناسرپته‌وه. شیخ حسه‌ین کوری شیخ عبدالرحمن یه‌که‌م دامه‌زینه‌ری ئه‌م خانه‌قایه و خه‌لیفه‌ی شیخ عوسمانی سه‌راجه‌دین بووه و له نیوان ساله‌کانی ۱۲۲۶ تا ۱۲۴۰ کۆچی له‌سه‌ر ده‌ستی مه‌ولانا خالیدی شاره‌زوری ته‌ریقه‌تی وه‌رگرتوو.

^{۱۸} بۇ نمونه قادربه‌گ هه‌نگه‌ژاله و ئیسماعیل به‌گ زهنووری -مردن سه‌ره‌تای ساله‌کانی ۱۳۰۰ کۆچی- به‌ره‌ مندالی به‌گزه‌دی ناوچه‌ی کوماسی به‌پیتی وه‌سپه‌تی خۆیان له زیاره‌تانی ناوخزنه‌کان نیژراون.

^{۱۹} شیخ عبدالاحد (مردن ۱۳۲۱ کۆچی) جینشینی باوکی بووه له خانه‌قای باقلاوا و خه‌لیفه‌ی شیخ عومه‌ر و شیخ حسامه‌دین ته‌ویلی بووه.

المبرور الواصل [چەند وشە یەكە ناخوێرتیەوه]. گوایه زلیخا خانمی کیلی سەرەوه و ئەم پیاوه ژن و میترد بوون و له باقلاوا ژیاون و لیترە مردوون.

- **کیلی سیپهەم:** ئەم کیلە بە بەر دە یەشمیەكە^{٢٠} ناسراوه و بەداخهوه له دواى سالى ١٣٧٥ هەتاویەوه دیار نەماوه و گوایه كەسانیک له بەر بەرژەوهندی هەلپەرسە و دنیاپەرستانەى خویان بەدزیهوه هەلیدەگرن و دەبیەن. وهك دەگێرنهوه دوو بەردى ساف و بەرەنگى سهوزیكى تهواو توخ بوون كه نیشانهى کیلی گۆرینكى دیکه بووه له ناو گۆرستانی ئاواى. زانیاریهكى زیاترم لهمه زیاتر دەست نەكەوتوه.

تییینی: بەپێى نووسراوى سەر کیلی یەكەم، زلیخا كچی بەهراى سولتانی هەورامان بووه و سالى ١١٩١ كۆچى مردووه. ئەوهیكه ئەم بەهراى سولتانه مەبەست له بەهراى سولتانی یەكەم بووه یا بەهراى سولتانی دووهەم، زانیاری دیکه مان پێویستە كه پشتی پێ ببەستین. چونكا بەهراى سولتانی یەكەم كۆرى عەباسقولى سولتان له نیوان سالهكانى ١٠٧٥ تا ١١٠٤ كۆچیدا فەرمانڕهواى كردووه. ههروهها بەهراى سولتانی دووهەم سالى ١١٦١ بووه بە حاکمی هەورامان و ١١٦٧ كۆچى مردووه. بەپێى سالى مردنى ئەم دوو حاکمه، ئەگەرى زۆرتر ئەوهیه كه زلیخا خانم كچی بەهراى سولتانی دووهەمی هەورامان بووه كه لهگەڵ میتردهكهى له باقلاوا ژیاون.

بەشیکى زۆر له بەسالچوانى ئاواى دەلین له باپیرانمانهوه بیستوووه كه پیش ئەوهى بنه‌ماله‌ى شیخه‌كان ببن بە مالکی باقلاوا، ئەم ئاواىه ملکى ئەو ژن و میترده هه‌ورامیه بووه كه کیله نووسراوه‌کانیان له زیاره‌تانى باقلاوا دا بووه. دیاره كه سالى ١٠٧٥ كۆچى موحه‌مه‌د بەگ كۆرى بەهراى سولتانی یەكەم بە فەرمانى فەرمى حكوومهت بووه‌ته حاکمی ناوچه‌كانى كه‌لاته‌رزان، كۆرەویز و كه‌مه‌ره. موحه‌مه‌د بەگ برای بەهراى به‌گی دووه‌م بووه.^{٢١} ویدەچیت كه میتردی زلیخا خانم سەر بە بنه‌ماله‌ى موحه‌مه‌د بەگ بووه و ئاواى باقلاوا ملکى ئەوان بووه و مالكانه‌ى خویان له‌وى كۆ كردوووه‌ته‌وه و بەشى حاکمی كه‌لاته‌رزانیش نیترداوه. له نیوان ساله‌كانى ١١٦١ تا ١١٦٧ كه بەهراى سولتانی دووه‌م حاکم ده‌بیته، پێوه‌ندی نیوان بەهراى سولتان و حه‌سه‌نع‌لى خان والى ئەرده‌لان زۆر خو‌ش ده‌بیته، به‌لام دواتر هه‌ندى كیشمه‌كیشى ناخویى له فەرمانڕه‌واى هەورامان و هه‌روه‌ها شه‌ر له‌گەڵ بابانه‌كان و دابه‌شبوونى هه‌ورامان، ویدەچیت هه‌ورامیه‌كان به‌سەر ناوچه‌كانى كه‌لاته‌رزان و كۆرەویزدا به‌شیوه‌ى فەرمى ده‌سه‌لاتیان نەماوه و راسته‌وخۆ له‌لایه‌ن والى ئەرده‌لان فەرمانڕه‌واى كراوه. بۆ نموونه سالى ١٢٠٩ كۆچى له‌لایه‌ن حه‌سه‌نع‌لى خان و هه‌روه‌ها سالى ١٣٢٤ له‌لایه‌ن ئەمانولا خانى گه‌وره‌ والى ئەرده‌لان ملکى باقلاوا دراوه بە بنه‌ماله‌ى شیخه‌كان كه له‌و ئاواىه نیشته‌جێ بوون.^{٢٢}

^{٢٠} له فارسیدا رهنگی یەشم و اتا سه‌وزیكى توخ (سبز تیره)

^{٢١} میژووی هه‌ورامان، لاپه‌ره‌ى ١٤٧ - ١٤٨.

^{٢٢} قه‌واله‌ى مۆركراوى ئەم به‌لگانه له‌بەرده‌سته

سه‌رچاوه:

- ئەدوایی مه‌زه‌ر، وتاری: بازخوانی رقم‌های سلاطین هورامان در حکومت صفویه (با تاکید بر نقد کتاب خاندان کرد اردلان)، گوڤاری په‌یام به‌هارستان، ژماره ۳۳، تاران، سالی ۱۳۹۳.
- ئەرده‌لان شیرین، کتیبی: خاندان کرد اردلان در تلاقی امپراطوریهای ایران و عثمانی، ئەرده‌لان مورته‌زا (وه‌رگیران)، تاران، په‌خشانگای تاریخی ئیران، ۱۳۸۷.
- په‌زمارا حوسه‌ینعه‌لی، کتیبی: فرهنگ جگرافیایی ایران (استان کردستان)، به‌رگی ۵، تاران، چاپخانه‌ی ستادی ئەرتشه‌ش، ۱۳۳۱.
- سه‌واقب جه‌هانبه‌خش و هاوکاران، وتاری: تاریخ سلاطین هورامان تداوم یا تحول تاریخ‌نگاری محلی در کردستان، گوڤاری: پژوهشنامه تاریخهای محلی ایران، ژماره ۱۰، زانگوی په‌یام نوور، ۱۳۹۶.
- هه‌ورامی (شه‌یدا) مه‌لا عه‌بدو‌لا، کتیبی: تاریخ سلاطین اورامان، ئاماده‌کردن و چاپ: ئەحمه‌د نه‌زیری، سنه، په‌خشانگای په‌رتقو به‌یان، ۱۳۸۳.
- مه‌ردوخ کوردستان شیخ موحه‌مه‌د، تاریخی کورد و کوردستان، به‌رگ ۲، سنه، کتیب‌فرۆشی غه‌ریق‌ی، ۱۳۵۱.

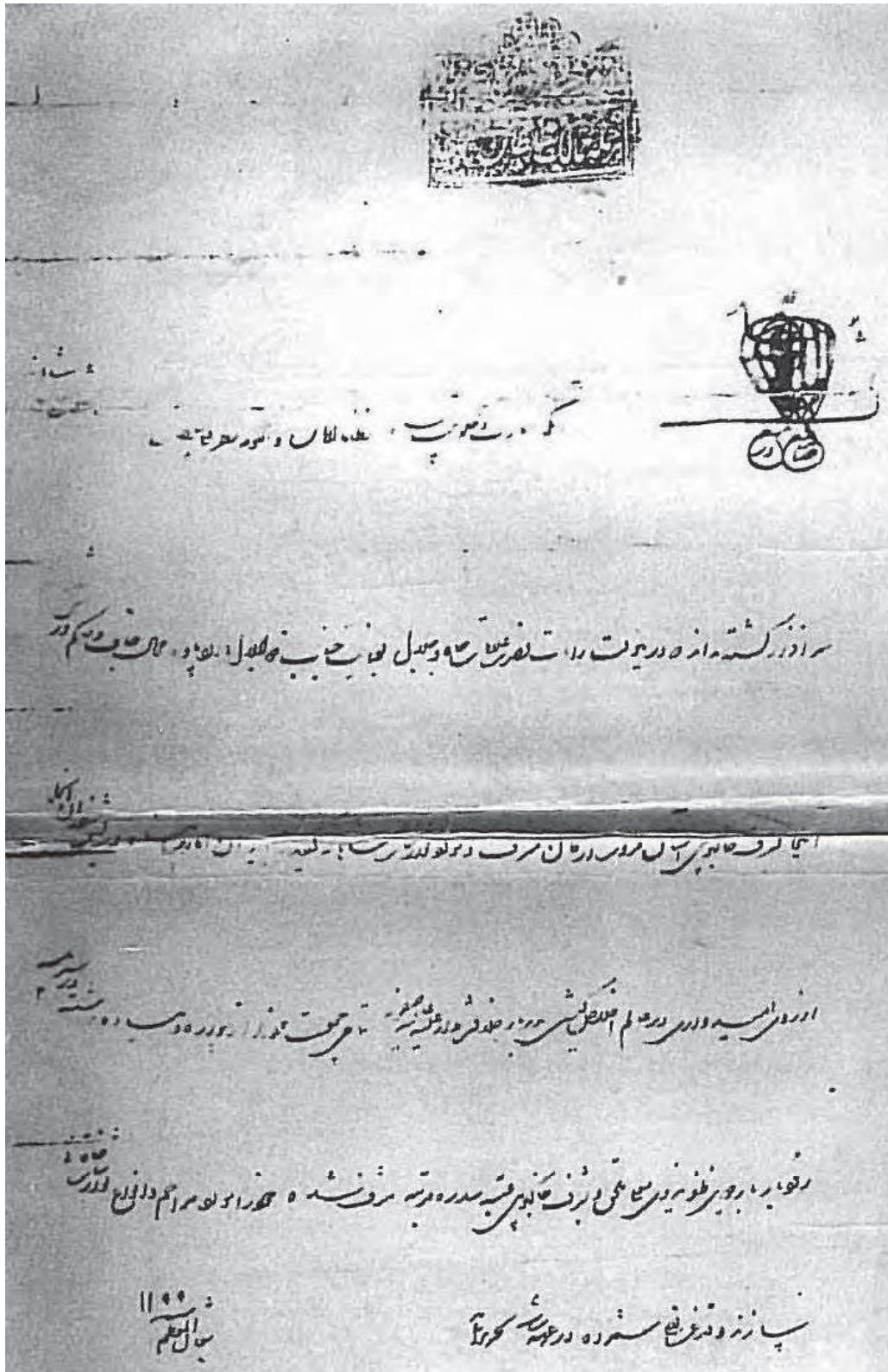
کیلی یہ کہم: زلیخا خانم کچی بہ ہرام سولتانی ہورامان

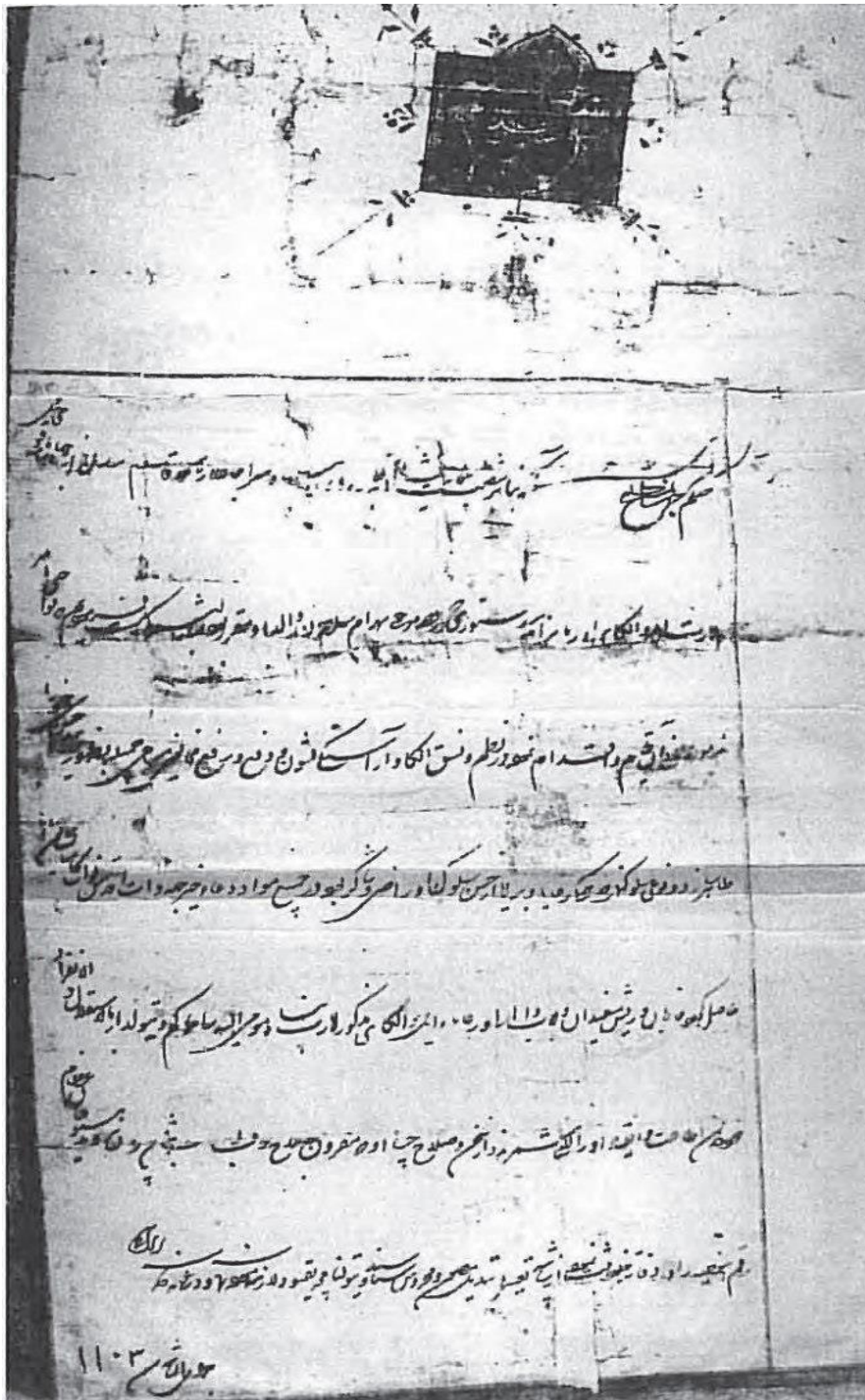
کیلی دووہم:؟

قهواله ی یه کهم: فرمانیک له لایه ن شا سوله یمانی سه فهوی بق بهرام سولتانی هورامان، سالی ۱۱۰۰ کزچی
وهرگیراو له وتاری دکتور مه زهر ته دوابی

قهواله‌ی دووه‌م: حوکمی فرمانپه‌وایی موحه‌مد قاسم سولتانی هورامان له لایهن شا سوله‌یمانی سه‌فه‌وی، ۱۱۰۳ کوچی
وه‌رگیراو له وتاری دکتور مه‌زه‌ر نه‌دوایی

قه‌واله‌ی سیه‌م: حوکمی فرمان‌په‌وایی اسماعیل سولتان کورپی قاسم سولتان له لایه‌ن شا سولتان حوسه‌ین سه‌فه‌وی، سالی

۱۱۳۴ کوچی

وه‌رگیراو له وتاری دکتور مه‌زه‌ر شه‌دوایی

